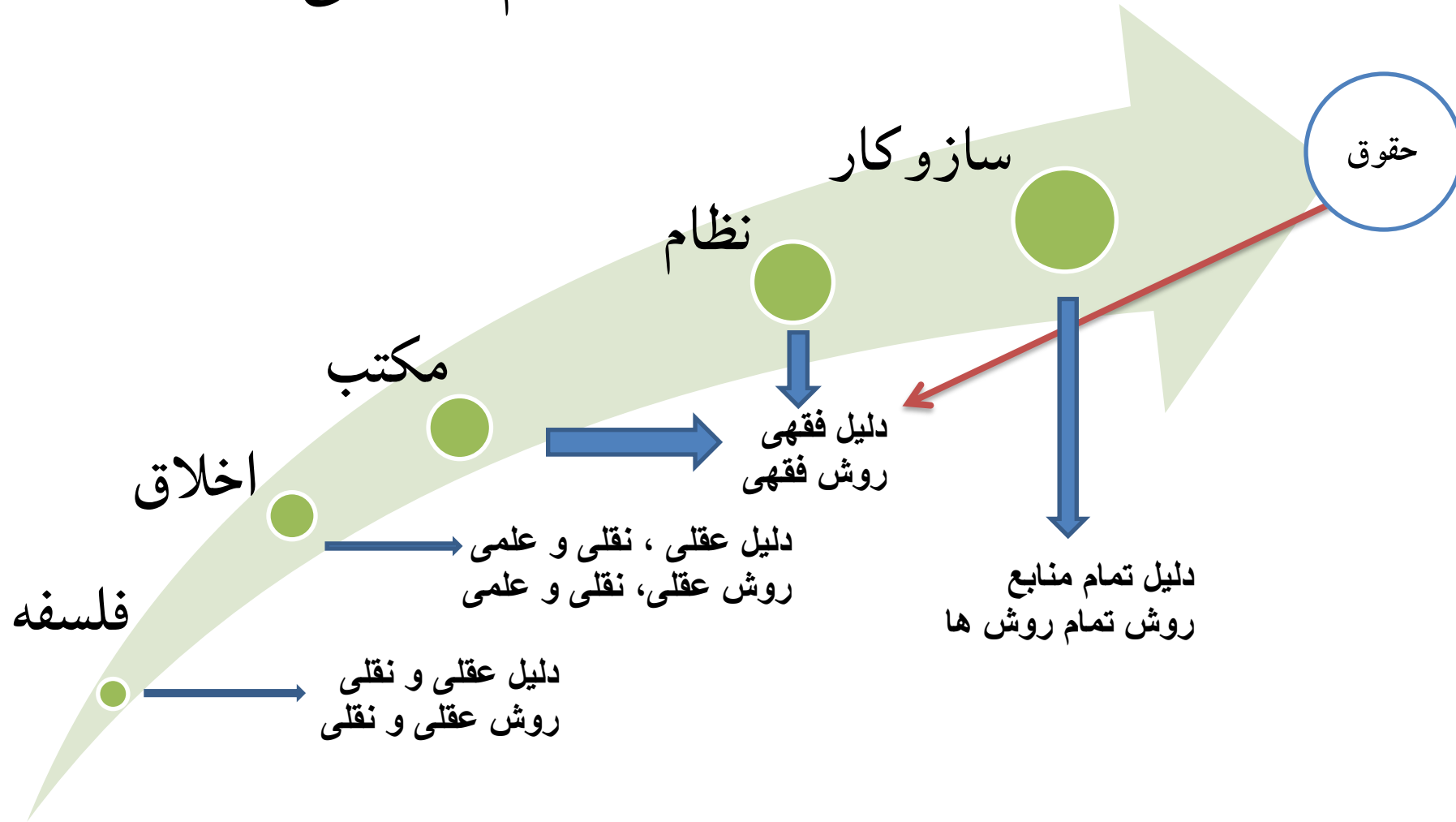

خارج الفقہ

۲۹-۱۰-۹۵ فقہ اکبر (مکاتب و نظام ها) ۱۵

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

سیستم اسلامی

مبانی
مکتب
اقتصادی
اسلام

اهداف
مکتب
اقتصادی
اسلام

مکتب
اقتصادی
اسلام

اهداف
مکتب
اقتصادی
اسلام

نظام
اقتصادی
اسلام

مبانی
مکتب
اقتصادی
اسلام

اهداف مکتب

اقتصادی

اسلام

مبانی مکتب

اقتصادی

اسلام

تحقق خارجی

مباني مكتب

اقتصادى

اسلام

اهداف مكتب

اقتصادى

اسلام

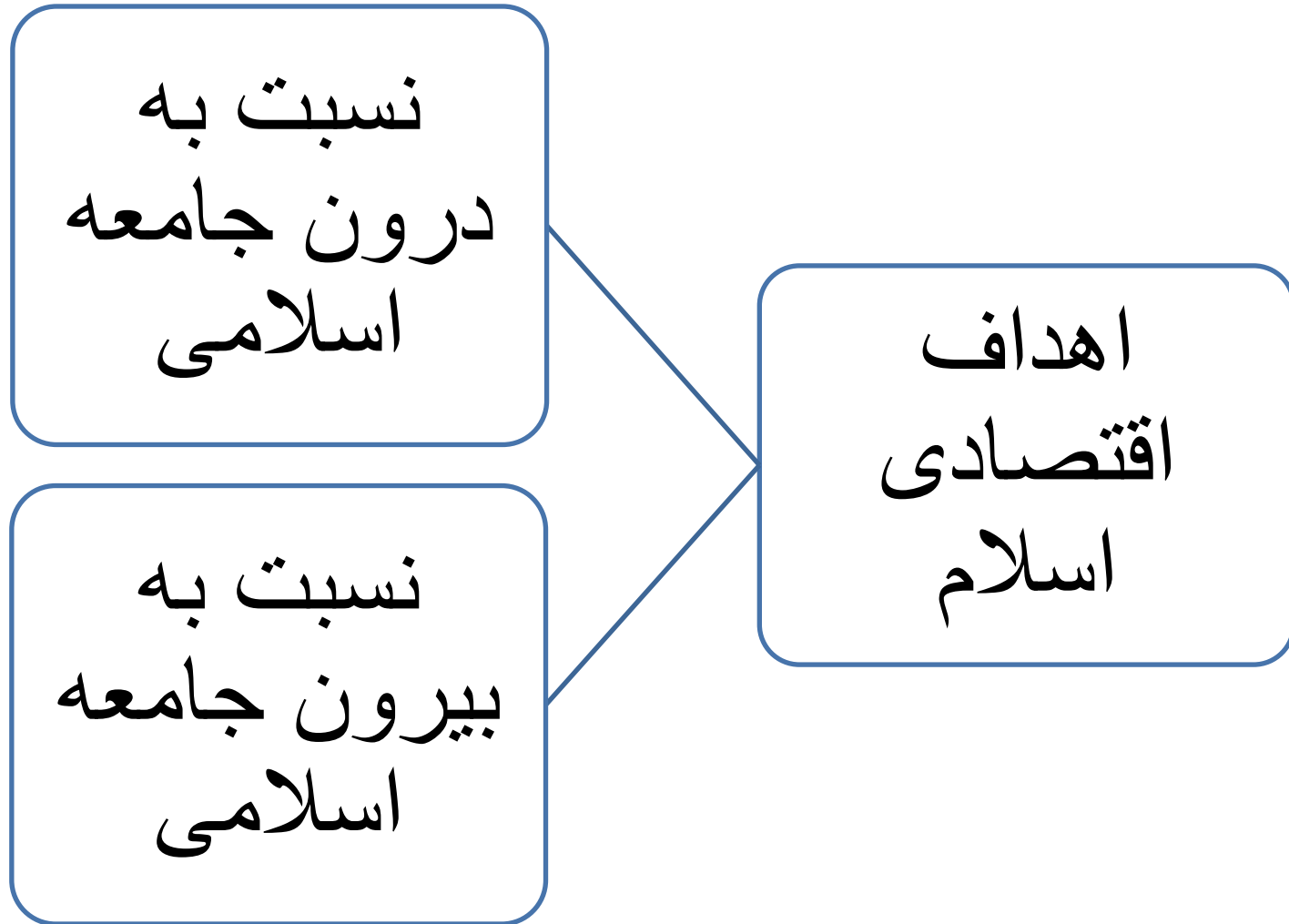
تحقيق علمى

شاخص اصلی توسعه اسلامی

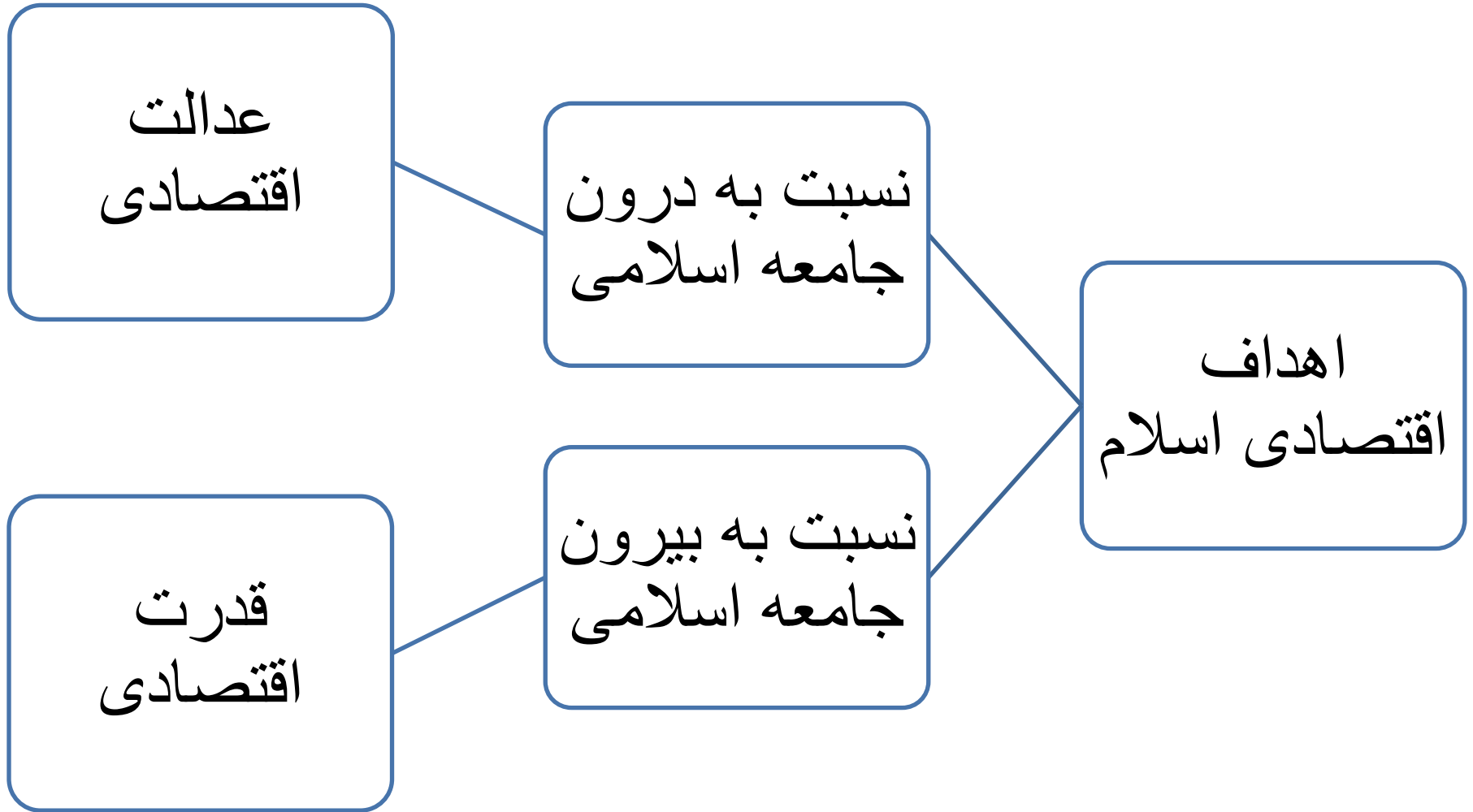
توسعه باور دینی

توسعه رفتار (عمل) دینی

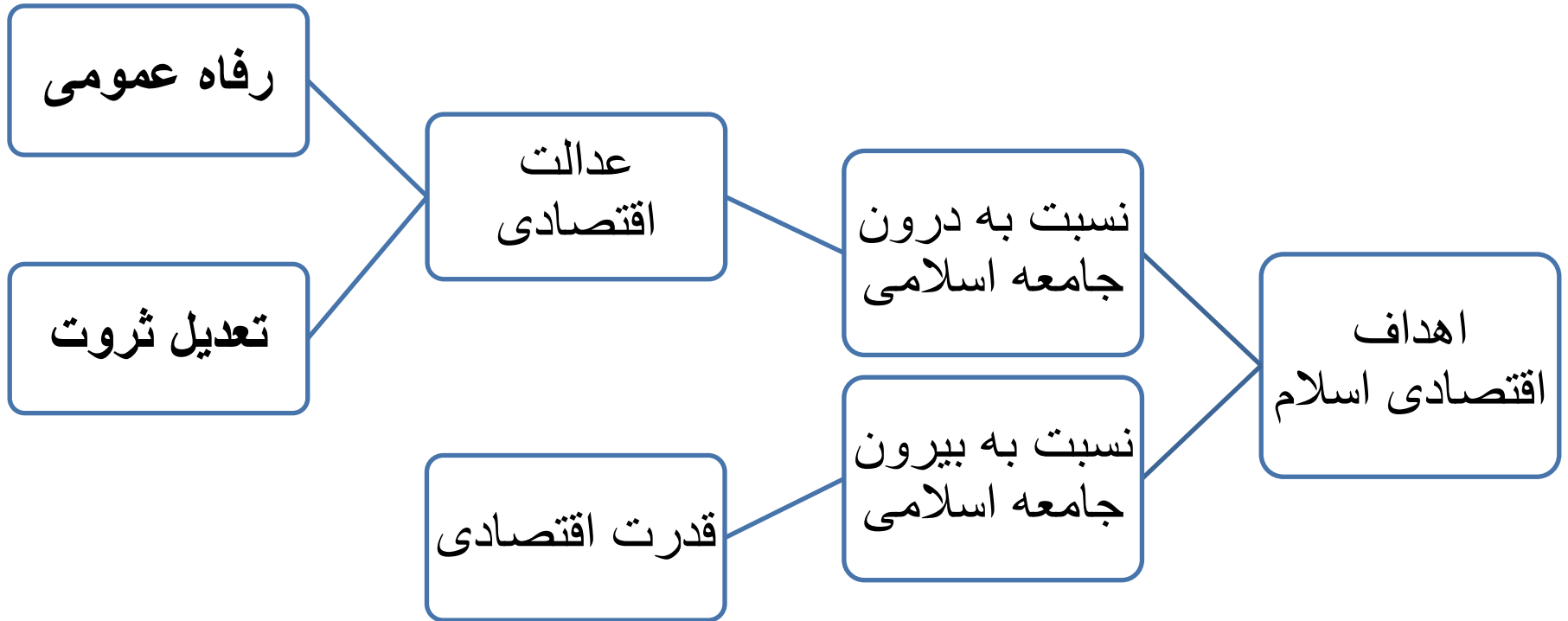
توسعه یافتگی اقتصادی

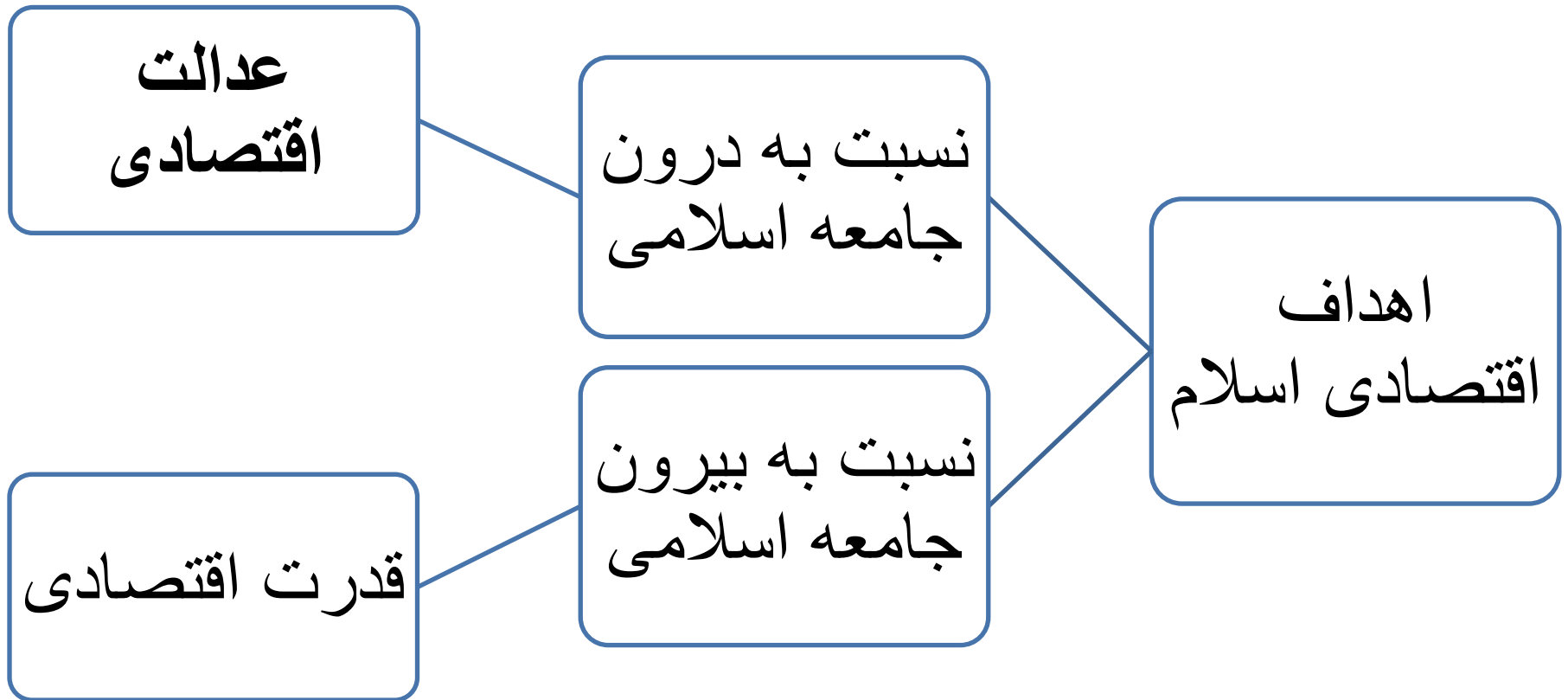
توسعه یافتگی اقتصادی

توسعه یافتگی اقتصادی

توسعه یافتگی اقتصادی

۱. عدالت اقتصادی

- ۱. عدالت اقتصادی
- اسلام عدالت را به عنوان هدف ارسال رُسل وانزالِ کُتب معرفی می‌کند.

۱. عدالت اقتصادی

- خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

- لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الكتاب و المیزان **ليقوم الناس بالقسط** (حدید، ۲۵)

- به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازورا فرود آوردیم تا مردم به انصاف و عدل برخیزند.

۱. عدالت اقتصادی

- در این آیه شریفه هدف از ارسال پیامبران و انزال کتاب و میزان، اقامه قسط و عدل در حیات فردی و اجتماعی انسان‌ها معرفی شده است.
- بنابر این، آیه مزبور عدالت اجتماعی را به شکل کلی و در تمام زمینه‌ها، از جمله اقتصاد، به عنوان هدف برای برنامه‌ها و دستورات پیامبران مطرح می‌کند.

۱. عدالت اقتصادی

- انّ الله يأمّر بالعدل و الاحسان و ايتای ذی القربی و ينهى عن الفحشاء و المنکر و البغی (نحل، ۹۰)
- در حقیقت، خدا به عدل و دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد.

۱. عدالت اقتصادی

- با توجه به سیاق آیه که وظایف انسان‌ها را در قبال جامعه خود مطرح می‌کند، مراد از عدل، عدالت اجتماعی است و انسان‌ها از طرف خداوند مأمور به اقامه‌ی عدالت اجتماعی می‌باشند.
- در این آیه نیز عدالت اجتماعی به شکل کلی و در تمام زمینه‌ها مورد امر الهی است که یکی از آن موارد، عدالت اقتصادی می‌باشد.

۱. عدالت اقتصادی

- در مورد عدالت اجتماعی به آیات دیگر نیز می‌توان تمسک نمود که چون ممکن است در دلالتشان اشکال شود ما آنها را جداگانه ذکر می‌کنیم: از جمله آیه شریفه:
- **وَأْمُرُوا بِالْعَدْلِ بَيْنَكُمْ** (شوری، ۱۵)
- **وَمَا أُمُورٌ شَدِمَ كَمَا بَيْنَ شِمَا عَدَالَتِ كُنْمَ (۵۳).**

۱. عدالت اقتصادی

- در این آیه‌ی شریفه پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم به عنوان رهبر و امام جامعه اسلامی مأمور به عدالت در جامعه شده است،
- پس می‌توان نتیجه گرفت در حکومت اسلامی عدالت اجتماعی در تمام زمینه‌ها از جمله در زمینه اقتصاد یک هدف اساسی می‌باشد.

۱. عدالت اقتصادی

- ممکن است، همچنانکه علامه طباطبایی فرموده‌اند (۵۴)، در این آیه اشکال شود که منظور از عدل به قرینه سیاق آیه، تساوی مردم از حیث دعوت الهی و قوانین شرع است. یعنی دعوت الهی متوجه تمام مردم است و همه مردم در قبال قانون الهی یکسانند. ولی شاید در پاسخ بتوان گفت: این امر از مصادیق عدالت اجتماعی، و در واقع تطبیق آن در حوزه‌ی حقوق و قوانین است. پس منافاتی با کلیت مطلب و شمول آن نسبت به شئون مختلف، از جمله اقتصاد، ندارد.

۱. عدالت اقتصادی

- در آیه دیگر می‌فرماید:
- قل أمر ربّي بالقسط (اعراف، ۲۹)
- ای پیامبر، بگو پروردگرم به عدل و دادگری فرمان داده‌است (۵۵).
- مراد از قسط در این آیه همان معنای لغویش، یعنی عدل و دادگری است و لذا در دلالت بر مقصود همانند آیه قبل می‌باشد.

۱. عدالت اقتصادی

- در جای دیگری خداوند می فرماید:
- «یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین بالقسط شهداء لله (نساء ۱۳۵)
- ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پیوسته به عدالت قیام کنید و برای خدا گواهی دهید (۵۶).

۱. عدالت اقتصادی

- در این آیه شریفه خداوند مؤمنین را به اقامه‌ی قسط و عدل امر کرده است، پس می‌توان از آن نتیجه گرفت که عدالت اجتماعی به شکل کلی در تمام زمینه‌ها و از جمله در زمینه اقتصاد، هدف شریعت اسلامی می‌باشد.

۱. عدالت اقتصادی

- ۱. مراد از «کونوا قوَّامین بالقسط»، اقامه‌ی قسط در جامعه نیست، بلکه شاید مراد قیام به قسط و اینکه هر فردی بر طبق عدل رفتار کند، باشد.
- در جواب می‌توان گفت: وقتی اسلام آحاد مؤمنین را به عمل عدل دعوت می‌کند، می‌توان از آن نتیجه گرفت عدالت هدف اسلام در همه‌ی صحنه و زمینه‌هاست.

۱. عدالت اقتصادی

- ۲. علامه طباطبایی قدس سره فرموده‌اند: به قرینه‌ی آیه‌ی «یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین لله شهداء بالقسط» (ای کسانی که ایمان آورده‌اید برای خدا به عدل و داد برخیزید) [و] به عدالت شهادت دهید (۵۷)، مراد از قسط، قسط در ادای شهادت است (۵۸).
- ممکن است در جواب گفته شود:
- شهادت به حق از مصادیق عدالت است و در اینجا هم به عدل امر شده و هم مصداقی خاص از آن، یعنی شهادت صادقانه بیان شده است. پس نمی‌توان در عموم آیه نسبت به عدل تردید کرد.

عدالت اقتصادی اسلام و غیر مسلمانان

- یک نکته: تذکر این مطلب لازم است که عدالت به عنوان هدف اقتصادی اسلام، امری مربوط به وضعیت اقتصادی درون جامعه‌ی اسلامی است و شامل تمام افراد جامعه اسلامی از جمله اهل ذمه نیز می‌شود

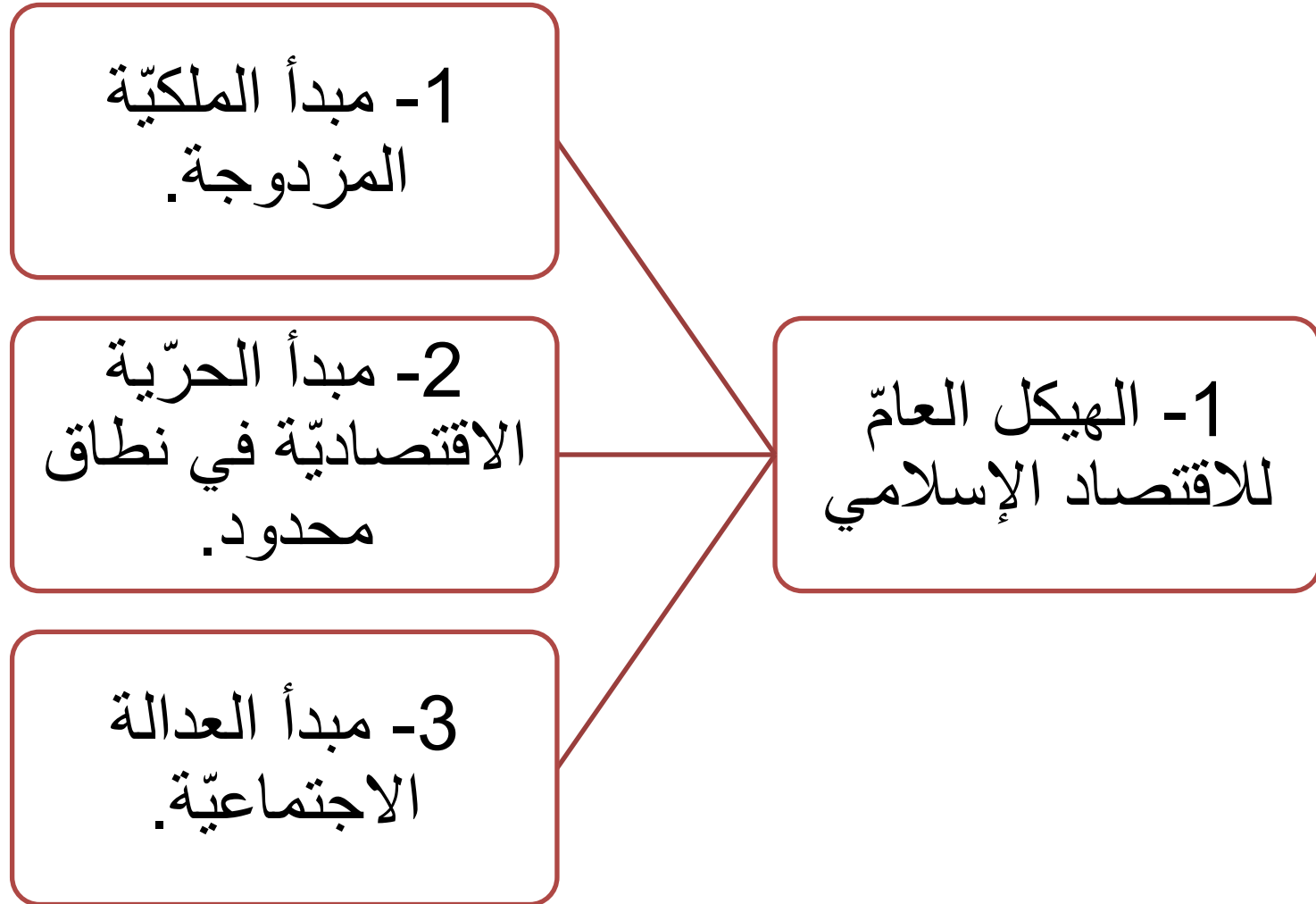
عدالت اقتصادی اسلام و غیر مسلمانان

- و آیه ذیل بر این مطلب دلالت دارد.
- «لا ینهیکم اللہ عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم أن تبرؤهم **وتقسطوا** إلیهم إن اللہ یحبّ المقسطین» (ممتحنه، ۸)
- ؛ خداوند شما را از کسانی که در [کار] دین با شما نجنگیده و شما را از دیارتان بیرون نکرده‌اند، باز نمی‌دارد که با آنان نیکی کنید و با ایشان عدالت ورزید، زیرا خدا دادگران را دوست می‌دارد (۵۹).

عدالت اقتصادی اسلام و غیر مسلمانان

- این آیه شریفه به وضوح عدالت نسبت به پیروان سایر ادیان که با مسلمین در باب دین جنگ نکرده‌اند را مطرح می‌کند و آن را شایسته می‌شمارد.

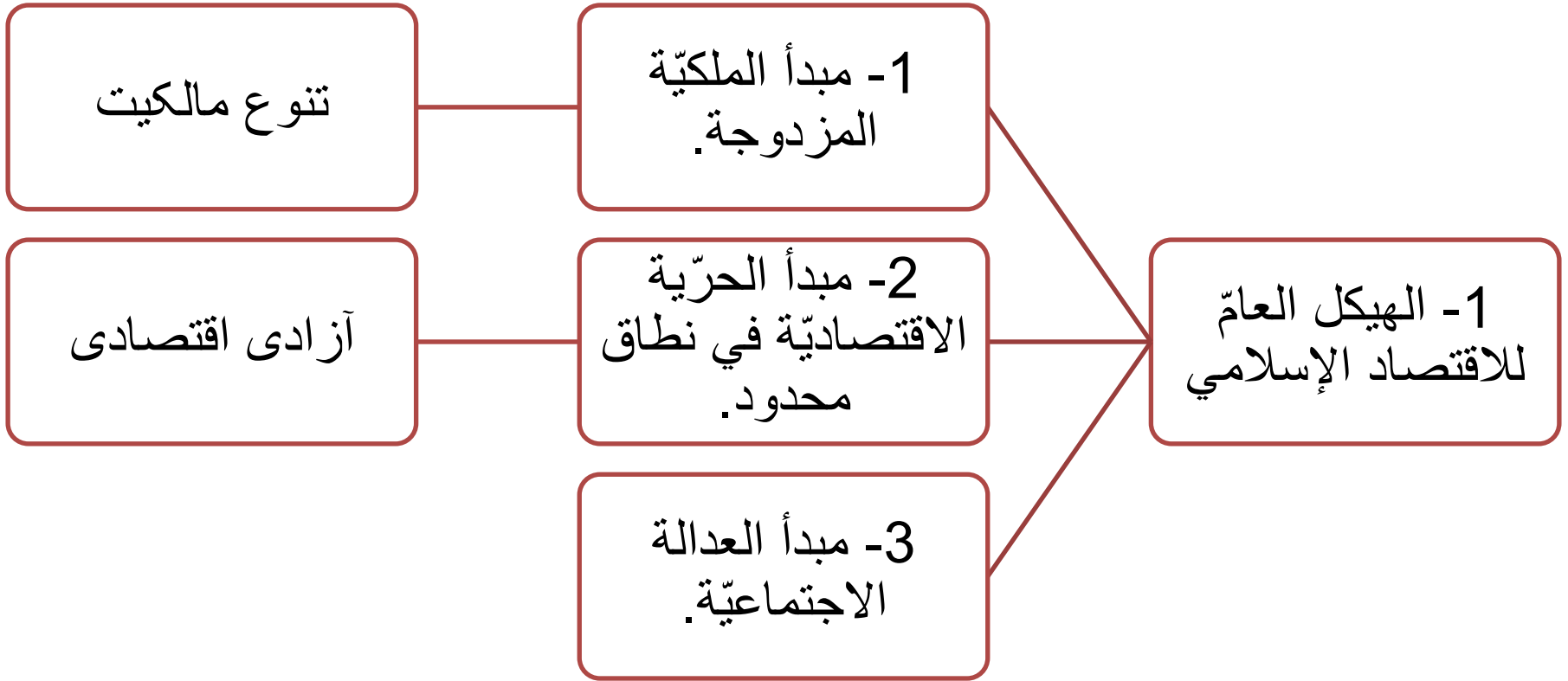
١. عدالت اقتصادي

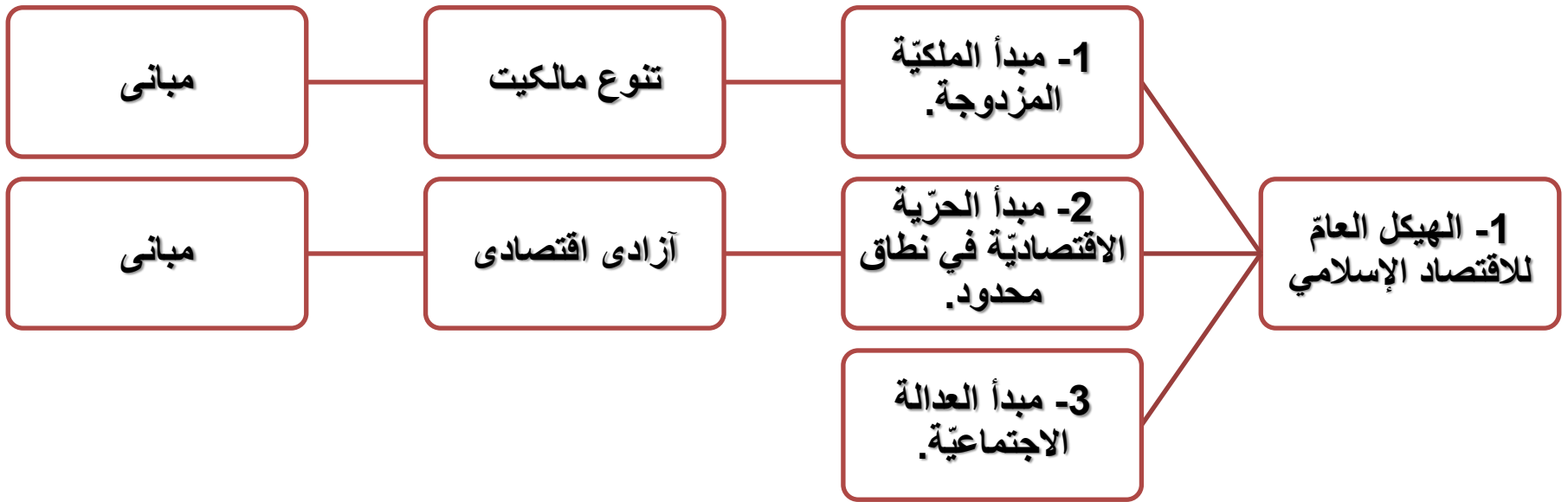
١. عدالت اقتصادى

- ١- الهيكل العام للاقتصاد الإسلامى
- يتألف الهيكل العام للاقتصاد الإسلامى من أركان رئيسية ثلاثة يتحدد وفقاً لها محتواه المذهبى، ويتميز بذلك عن سائر المذاهب الاقتصادية الأخرى فى خطوطها العريضة، وهذه الأركان هى كما يلى:
- ١- مبدأ الملكية المزدوجة.
- ٢- مبدأ الحرية الاقتصادية فى نطاق محدود.
- ٣- مبدأ العدالة الاجتماعية.

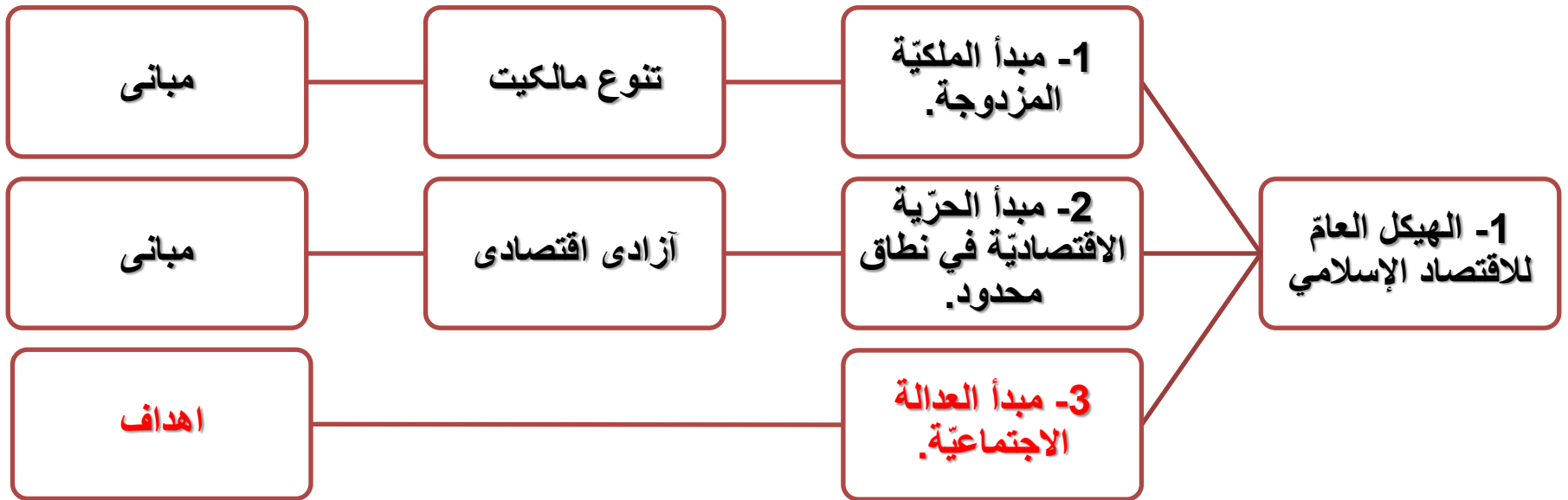
١. عدالت اقتصادى

١. عدالت اقتصادى

١. عدالت اقتصادى

١. عدالت اقتصادى

- - مبدأ العدالة الاجتماعية
- والركن الثالث فى الاقتصاد الإسلامى: هو مبدأ العدالة الاجتماعية التى جسدها الإسلام فيما زود به نظام توزيع الثروة فى المجتمع الإسلامى من عناصر و ضمانات تكفل للتوزيع قدرته على تحقيق العدالة الإسلامية، وانسجامه مع القيم التى يرتكز عليها.

١. عدالت اقتصادى

- فإنّ الإسلام حين أدرج العدالة الاجتماعية ضمن المبادئ الأساسية التي يتكوّن منها مذهب الاقتصادى لم يتبنّ العدالة الاجتماعية بمفهومها التجريدى العامّ، ولم ينادِ بها بشكل مفتوح لكلّ تفسير، ولا أوكله إلى المجتمعات الإنسانيّة التي تختلف في نظرتها للعدالة الاجتماعية باختلاف أفكارها الحضاريّة ومفاهيمها عن الحياة،
- وإنما حدّد الإسلام هذا المفهوم وبلوره في مخطّط اجتماعى معيّن، واستطاع بعد ذلك أن يجسّد هذا التصميم في واقع اجتماعى حتىّ تنبض جميع شرايينه وأوردته بالمفهوم الإسلامى للعدالة.

١. عدالت اقتصادى

- فلا يكفى أن نعرف من الإسلام مناداته بالعدالة الاجتماعية، وإنما يجب أن نعرف أيضاً تصورات التفصيلية للعدالة ومدلولها الإسلامى الخاص.

مبدأ التكافل
العالم.

مبدأ التوازن
الاجتماعي

مبدأ العدالة
الاجتماعية

١. عدالت اقتصادى

- والصورة الإسلامية للعدالة الاجتماعية تحتوى على مبدأين عامين لكل منهما خطوطه وتفصيلاته:
- أحدهما: مبدأ التكافل العام.
- والآخر: مبدأ التوازن الاجتماعى.

١. عدالت اقتصادى

- وفى التكافل والتوازن بمفهومهما الإسلامى تحقق القيم الاجتماعیة العادلة، ویوجد المثل الإسلامى للعدالة الاجتماعیة، كما سنرى فى فصل قادم «١».
- (١) سیأتى البحث عن المبدأین فى فصل: مسؤولیة الدولة فى الاقتصاد الإسلامى

١. عدالت اقتصادى

- وخطوات الإسلام التي خطاها في سبيل إيجاد المجتمع الإنساني الأفضل عبر تجربته التاريخية المشعة كانت واضحة وصریحة في اهتمامه بهذا الركن الرئيسي من اقتصاده.
- وقد انعكس هذا الاهتمام بوضوح في الخطاب الأوّل الذي ألقاه النبيّ صلی الله عليه و آله وفي أوّل عمل سياسي باشره في دولته الجديدة.

١. عدالت اقتصادى

- فإنّ الرسول الأعظم دشّن بياناته التوجيهيّة - كما فى الرواية - بخطابه هذا:

١. عدالت اقتصادی

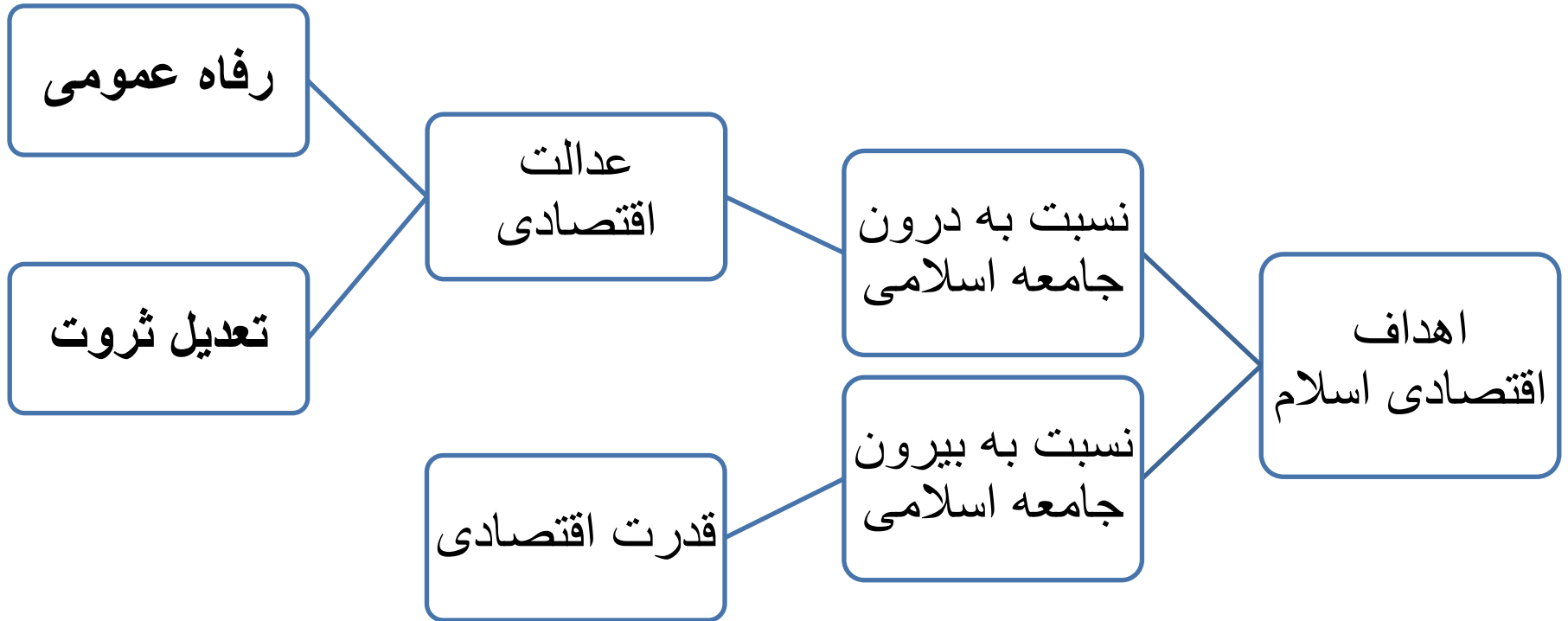
- «أما بعد أيها الناس، فقدّموا لأنفسكم، تعلّموا واللّه ليصعقنّ أحدكم، ثمّ ليدعنّ غنمه ليس لها راع، ثمّ ليقولنّ له ربّه ألم يأتك رسولى فبلغك، وأتيتك مالاً وأفضلت عليك؟! فما قدّمت لنفسك؟!»
- فليظرنّ يميناً وشمالاً فلا يرى شيئاً، ثمّ لينظرنّ قدّامه فلا يرى غير جهنم.
- فمن استطاع أن يقى وجهه من النار ولو بشقّ تمرّة فليفعل، ومن لم يجد فبكلمة طيبة، فإنّها تجزى الحسنة عشرة أمثالها إلى سبعمئة ضعف،
- والسلام عليكم ورحمة اللّه وبركاته» «١».

١. عدالت اقتصادى

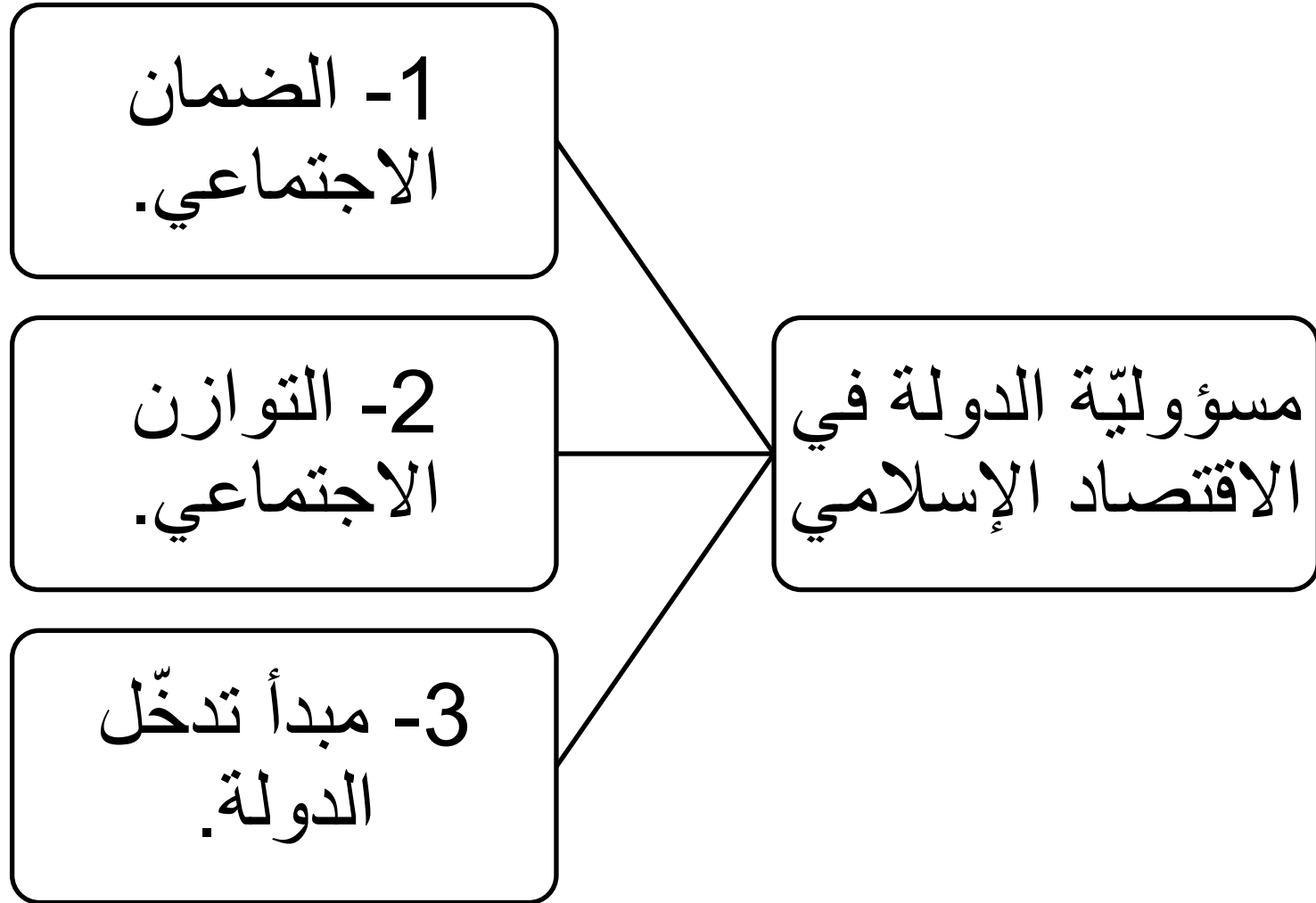
- وبدأ عمله السياسى بالمؤاخاة بين المهاجرين والأنصار وتطبيق مبدأ التكافل بينهم «٢»، بغية تحقيق العدالة الاجتماعیة التى يتوخاها الإسلام.

- (٢) السيرة الحلبیة ٢: ٢٩٢

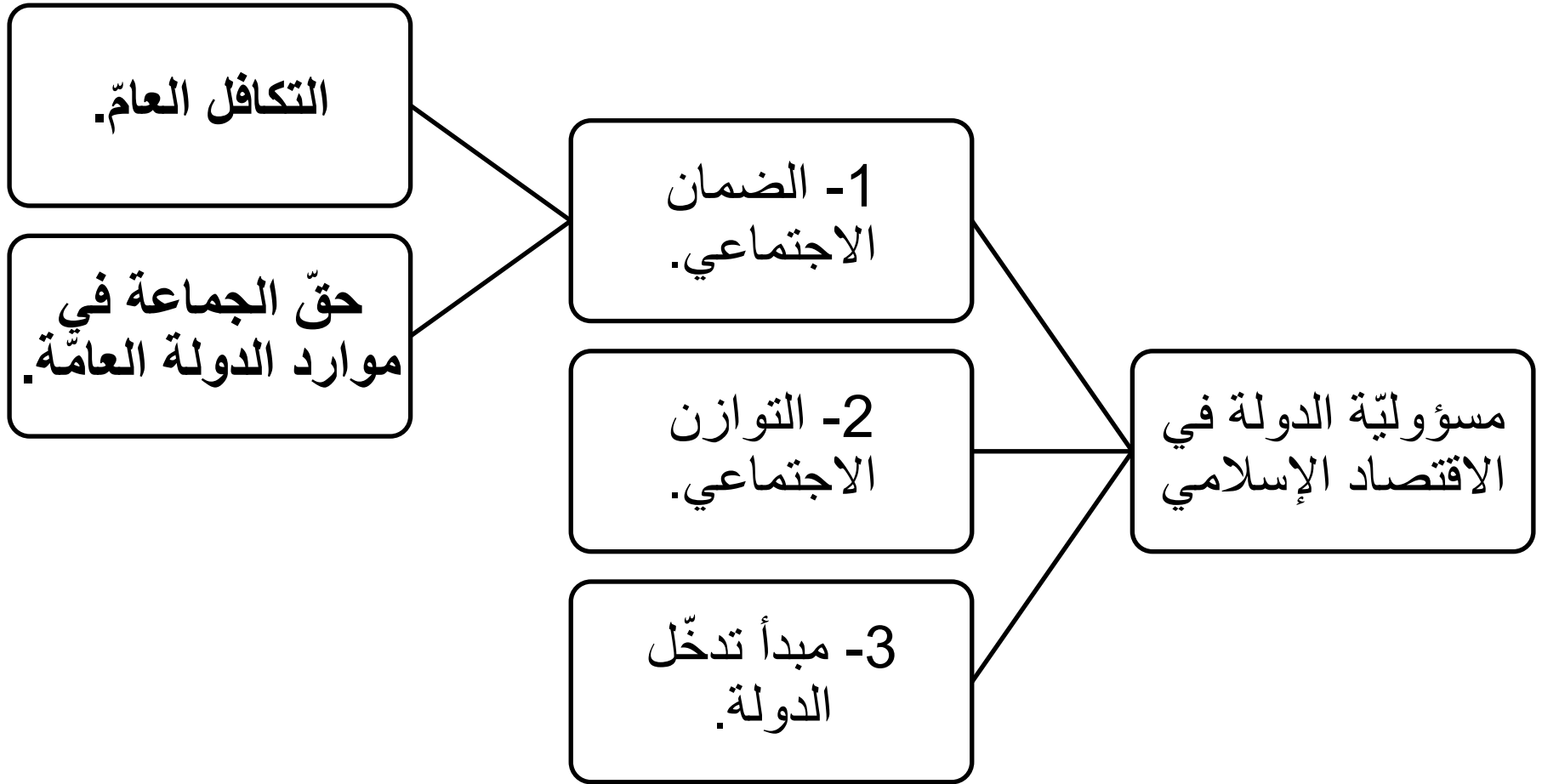
توسعه یافتگی اقتصادی

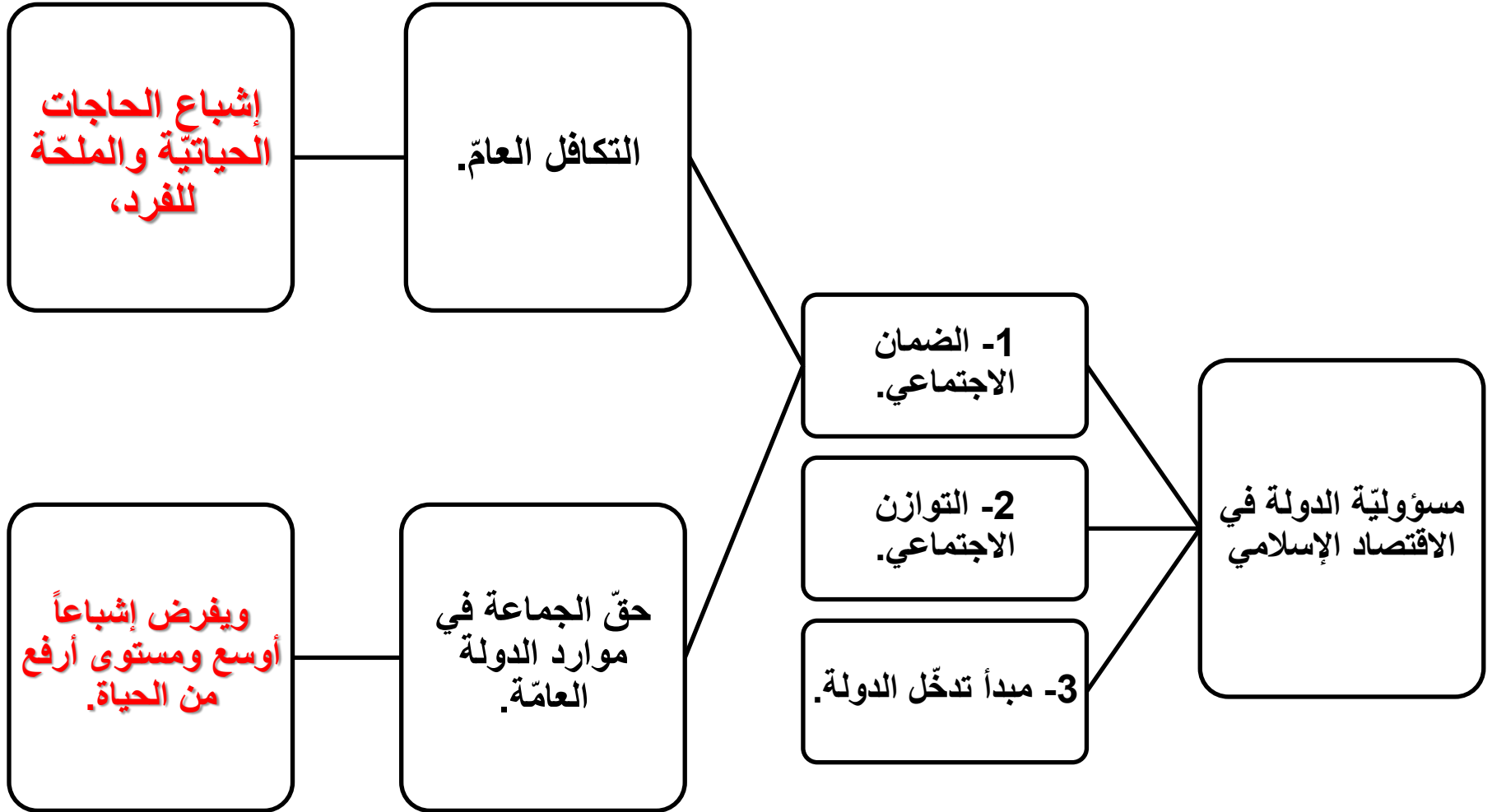
١. عدالت اقتصادى

١. عدالت اقتصادي

١. عدالت اقتصادي

١. عدالت اقتصادى

- مسؤوليّة الدولة فى الاقتصاد الإسلامى
- ١- الضمان الاجتماعى.
- ٢- التوازن الاجتماعى.
- ٣- مبدأ تدخل الدولة.

١. عدالت اقتصادی

- ١- الضمان الاجتماعي
- فرض الإسلام على الدولة ضمان معيشة أفراد المجتمع الإسلامي ضماناً كاملاً.

١. عدالت اقتصادى

- وهى عادة تقوم بهذه المهمة على مرحلتين:

- فى المرحلة الاولى تهيب الدولة للفرد وسائل العمل، وفرصة المساهمة الكريمة فى النشاط الاقتصادى المثمر، ليعيش على أساس عمله وجهده.

- فإذا كان الفرد عاجزاً عن العمل وكسب معيشته بنفسه كسباً كاملاً، أو كانت الدولة فى ظرف استثنائى لا يمكنها منحه فرصة العمل جاء دور المرحلة الثانية التى تمارس فيها الدولة تطبيق مبدأ الضمان عن طريق تهيئة المال الكافى لسد حاجات الفرد، وتوفير حدّ خاصّ من المعيشة له.

١. عدالت اقتصادى

- ومبدأ الضمان الاجتماعى هذا يرتكز فى المذهب الاقتصادى للإسلام على أساسين، ويستمدّ مبرراته المذهبية منهما:
- أحدهما: **التكافل العامّ.**
- والآخر: **حقّ الجماعة فى موارد الدولة العامّة.**
- ولكلّ من الأساسين حدوده ومقتضياته فى تحديد نوع الحاجات التى يجب أن يُضمن إشباعها، وتعيين الحدّ الأدنى من المعيشة التى يوفرّها مبدأ الضمان الاجتماعى للأفراد.

١. عدالت اقتصادى

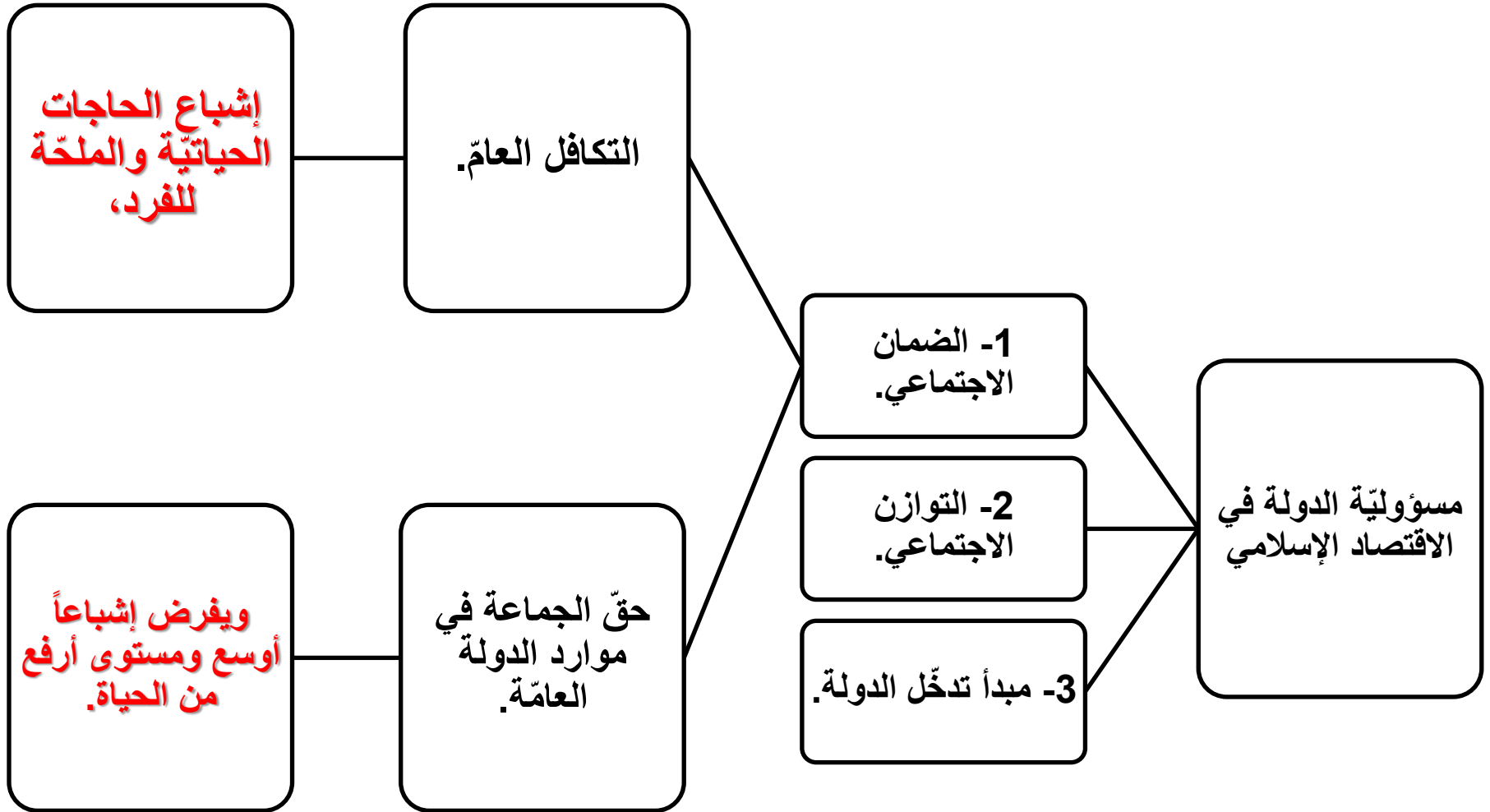
- فالأساس الأول للضمان لا يقتضى أكثر من ضمان **إشباع الحاجات الحياتية والملحة للفرد**،
- بينما يزيد الأساس الثانى على ذلك، ويفرض إشباعاً أوسع ومستوى أرفع من الحياة.
- والدولة يجب أن تمارس الضمان الاجتماعى فى حدود إمكاناتها على مستوى كلِّ من الأساسين.
- ولكى نحدّد فكرة الضمان فى الإسلام يجب أن نشرح هذين الأساسين ومقتضياتهما وأدلّتهما الشرعية.

مبدأ التكافل
العالم.

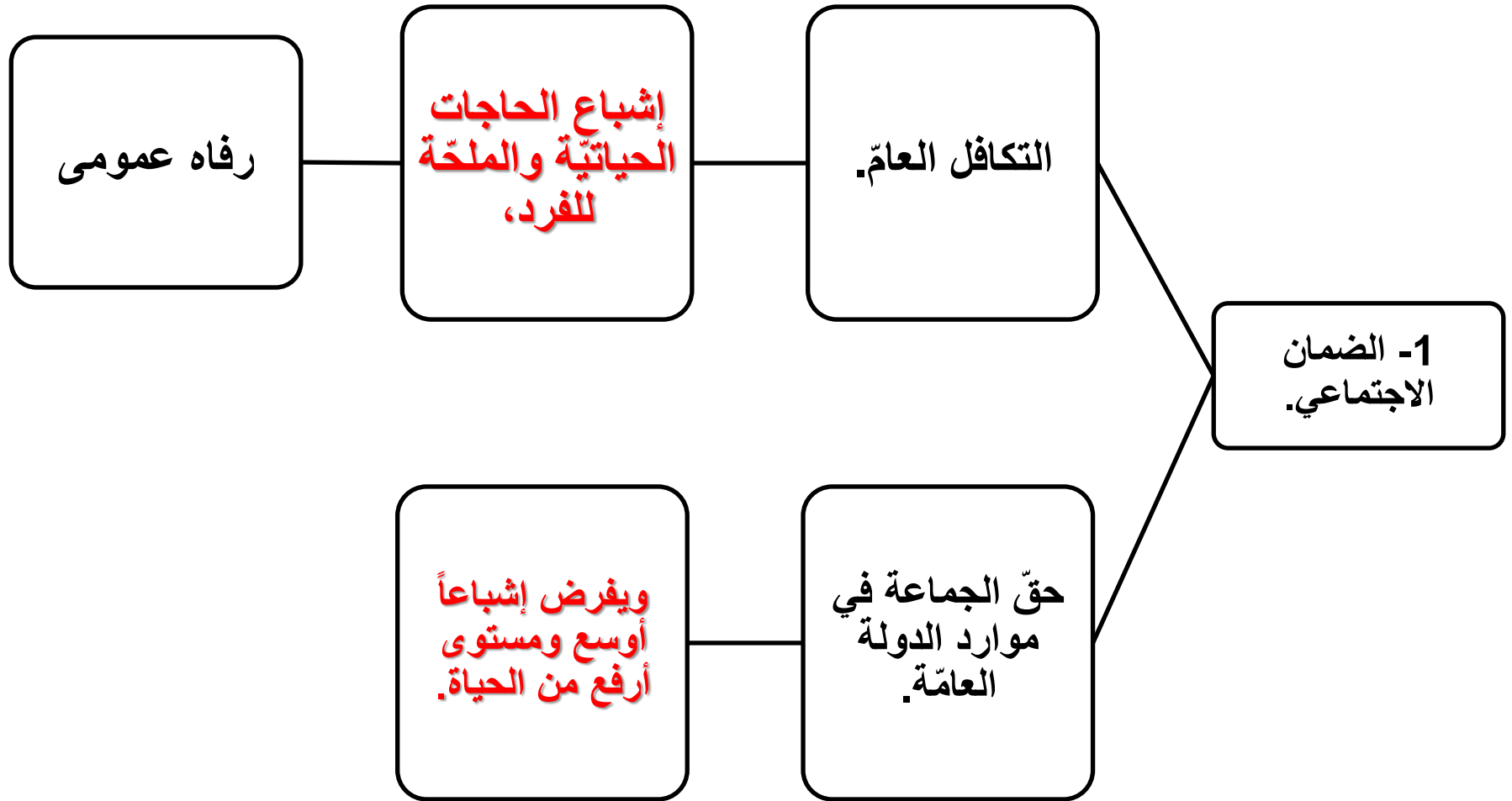
مبدأ التوازن
الاجتماعي

مبدأ العدالة
الاجتماعية

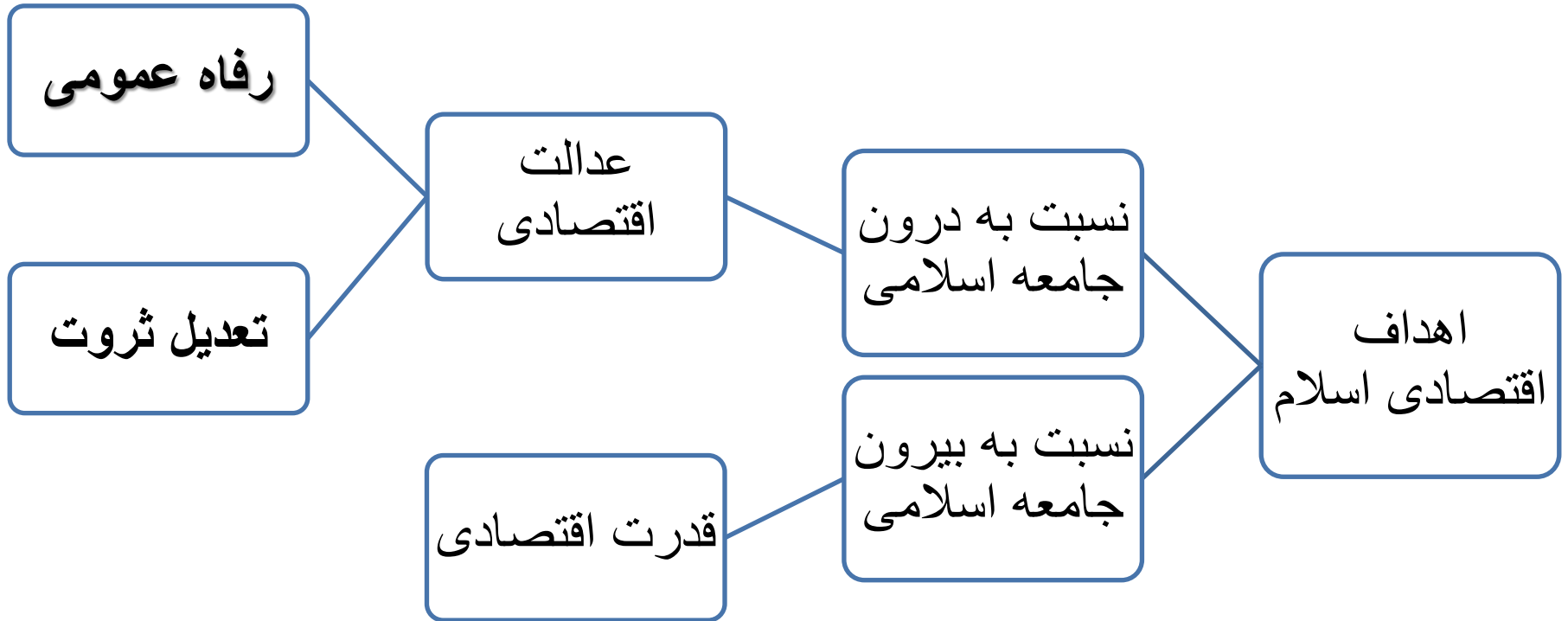
١. عدالت اقتصادى

١. عدالت اقتصادي

توسعه یافتگی اقتصادی

عناصر عدالت اقتصادی

- رفاه عمومی
- مراد از رفاه عمومی این است که
- وضعیت اقتصادی جامعه‌ی اسلامی به نحوی باشد که تمامی آحاد جامعه از امکانات زندگی در تمام زمینه‌ها (بهداشت و درمان، آموزش و پرورش، مسکن، پوشاک، خوراک و ...) در حدّ متوسط برخوردار باشند.

عناصر عدالت اقتصادی

- این مفهوم از «رفاه عمومی» مستلزم «رفع فقر» از جامعه نیز هست. بنابراین، نیازی به طرح این امر به عنوان هدفی مستقل از اهداف اقتصادی، یا عاملی جداگانه از عوامل عدالت اقتصادی نمی‌باشد.
- در اینجا سزاوار است قبل از پرداختن به مسأله‌ی «رفاه عمومی» دیدگاه اسلام را در باب «فقر و غنا» به اختصار بازگو کنیم.

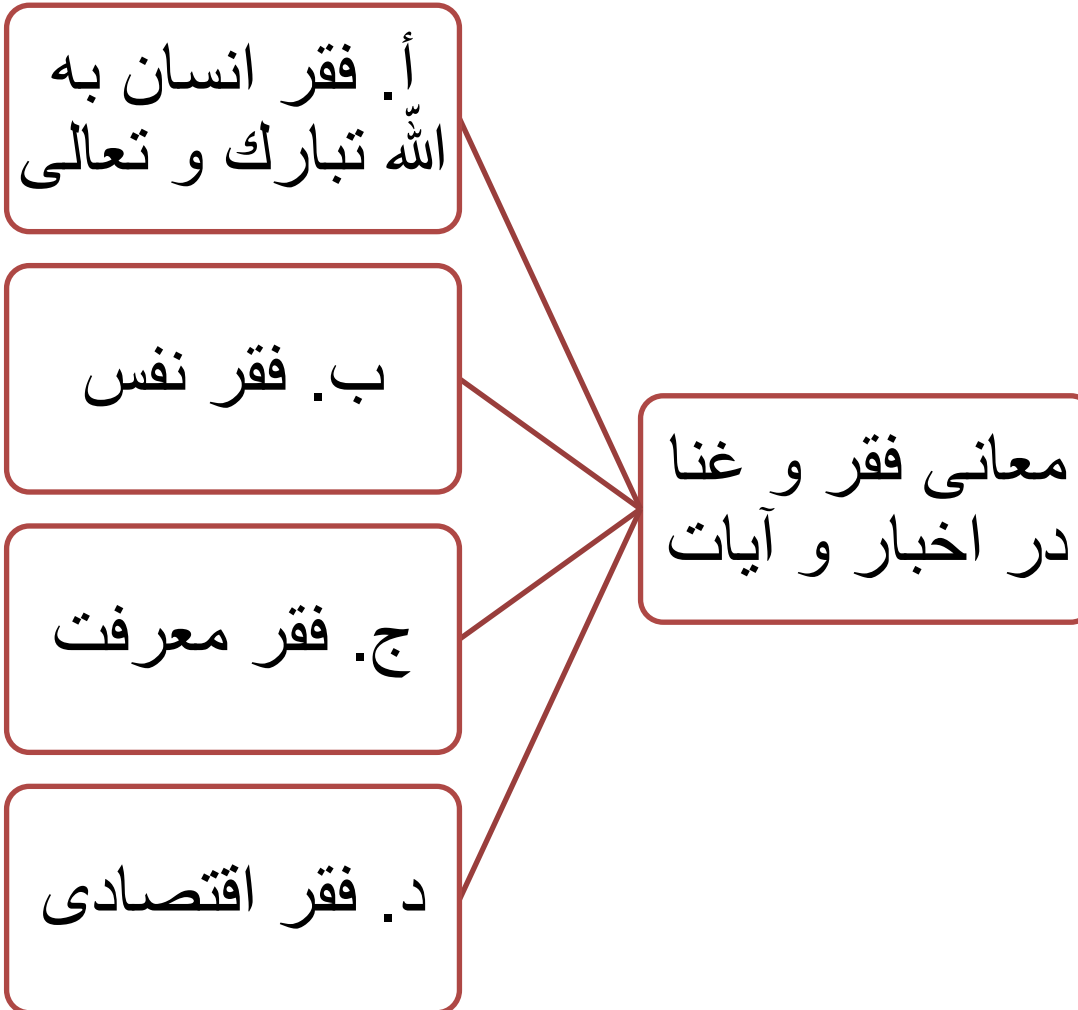
عناصر عدالت اقتصادی

- فقر و غنا از دیدگاه اسلام
- فقر و غنا از مفاهیم مؤثر در اقتصادند که دیدگاه هر آیین اعتقادی و اجتماعی نسبت به آن در رفتارهای اقتصادی پیروان آن مسلک، نظام اقتصادی آن و سازوکارهایی که پیشنهاد می‌کند، تأثیر به‌سزایی خواهد داشت.

عناصر عدالت اقتصادی

- بدون شک آیینی که ثروت را پدید می‌داند و فقر را تقدیس می‌کند، با مسلکی که جهت‌گیریش کاملاً عکس این است، در بحث‌های اقتصادی بسیار متفاوت خواهد بود.
- از این رو، ارائه‌ی تصویری صحیح و کامل از جایگاه «فقر» و «غنا» در جهان بینی و معارف اسلامی به عنوان یکی از مفاهیم بنیادی اقتصاد، اهمیت فراوان دارد.

عناصر عدالت اقتصادی

عناصر عدالت اقتصادی

- معانی فقر و غنا در اخبار و آیات
- فقر و غنا به چند معنا در آیات قرآنی و اخبار معصومان علیهم السلام به کار رفته است که هیچیک از آنها ناظر به مفهوم اقتصادی این دو کلمه نیست، از آن جمله:

عناصر عدالت اقتصادی

- أ. فقر انسان به الله تبارک و تعالی: این معنا در آیهی شریفه «یا ایها الناس انتم الفقراء الی الله و الله هو الغنی الحمید» (۶۱؛) ای مردم، شما به خدا نیازمندید، و خداست که بی نیاز و ستوده است) به صراحت قصد شده است.
- در اینجا همه‌ی انسان‌ها «فقیر» و الله تبارک و تعالی «غنی» معرفی شده است. این فقر، فقر ذاتی آدمیان و حاجت همیشگی آنان به غنی مطلق، خداوند (جل و علا) است. چنین فقری قابل زوال نیست.
- سیه رویی ز ممکن در دو عالم // جدا هرگز نشد و الله أعلم (۶۲)

عناصر عدالت اقتصادی

- می‌توان این «فقر» را ادراک حصولی، یا وجدان حضوری کرد و هر چه این یافت عمیق تر باشد، به حقیقت هستی و کانون فیاض آن نزدیک تر خواهد بود. ولی نمی‌توان از آن رهایی یافت و چرا باید از این نیاز که برخاسته از ذات ما و جلوه‌ی وجود ما است، رهایی یافت؟! این فقر فخر است و تنها بی‌خبران در ظلمت نشسته گمان خلاصی از آن دارند و از این رو بر پروردگار خویش عصیان می‌کنند «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ أَلَمْ يَرَأْهُ اسْتَغْنَىٰ» (۶۳)؛ حَقًّا که انسان سرکشی می‌کند، همین که خود را بی‌نیاز پندارد.

عناصر عدالت اقتصادی

- ب. فقر نفس: انسانی که خود را نیازمند مال و مقام می‌بیند، در جان و روحش فقر ریشه دوانده که بدترین فقرهاست. علی علیه السلام می‌فرماید: «فقر النفس شر الفقر» (۶۴) فقر نفس بدترین فقر است، این همان طمع و آزار است که جان را می‌خورد و از درون می‌پوساند.

عناصر عدالت اقتصادی

- رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در پاسخ به مردی که از ایشان درخواست توصیه‌ای داشت، فرمودند: «ایک و الطمع فانه فقر حاضر و علیک بالیأس عما فی أیدی الناس» (۶۵) (بر حذر باش از طمع و آرز که فقری واضح و موجود است و بر تو باد که از آنچه در دست های مردمان است، مأیوس باشی.)
- این فقر نوعی بیماری روانی و ضعف نفسانی است. چنین فقیری هر چه کسب کند به فقرش افزوده می‌شود و شعله‌های طمعش شعله‌ورتر می‌گردد. غنای از دیگران و دل نبستن به مال و جاهشان غنای مقابل این فقر است.

عناصر عدالت اقتصادی

- ج. فقر معرفت: آن که به حقایق عالم توجه ندارد و از کُنه آنچه در اطراف اومی گذرد، بی خبر است، فقیر است. جهالت اوفقر اوست و عمل جاهلانه‌ی او حکایت از نیازمندی اودارد. در مقابل، آن که آگاه و بصیر است و با درایت الهی دست به عمل می‌زند، اوبی‌نیاز است. علی علیه السلام می‌فرماید: «لا غنی کالعقل و لا فقر کالجهل» (۶۶) (هیچ بی‌نیازی مانند عقل و هیچ فقری بسان جهل نیست).

موسسه
و حکمت
و عفت
عالمی